

HECE

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ YIL: 7 SAYI: 77/78/79 MAYIS/HAZİRAN/TEMMUZ 2003

ELEŞTİRİ

özel sayısı

SELÇUK ÇIKLA

ELEŞTİRİ TARİHİMİZDE TENKİT ADINI TAŞIYAN İLK DERGİMİZ: -TENKÎD-

Günümüzde bir kısım araştırmacılar sadece eski harfli yayınlarla ilgilenmekte, bir kısmı ise eski yayınlara hiç ilgi göstermeyip sadece günümüzün dergi ve kitaplarıyla haşır neşir olmaktadır. Her iki eğilimin sahibinde de bir tarafın noksan kalacağı muhakkaktır. Oysaki bir edebiyat araştırmacısı veya edebiyat amatörü-meraklısı, ne bütünüyle eskiye bağlı kalmalı ne de bütünüyle yeniye yönelmelidir. "Eski" kimi zaman nostalji, kimi zaman ilgi çekici bir hobi alanı, kimi zaman da geçmiş kültür hayatının bir esintisi olmalıdır onun için. Bu düşüncelerle dergicilik tarihimizde önemli bir yere sahip olan ve eleştiri/tenkîd adını taşıyan dergilerimizin ilki olan **Tenkîd** adlı dergide neler var, kimler neler yazmış, acaba ilgi çekici yazılara ulaşmak mümkün müdür diye merak ederek dergiye yöneldim. Bu konuda kısaca bazı noktalara temas edecek, dikkatimi çeken birkaç meselede düşüncelerimi aktaracak ve ağırlıklı olarak edebiyatla birebir ilgili birkaç yazı hakkında bazı bilgiler aktaracağım.

Türkiye'de eleştirinin yeni bir tür olarak yaygınlaşması çok geçmeden kendini dergi ve gazetelerde de göstermiştir. Çeşitli dergi ve gazetelerde Tanzimat'tan itibaren edebiyat, felsefe, lisan, ekonomi, siyaset ve diğer birçok alanda çeşitli eleştiri yazıları görülmeye başlanır. Güncel eleştirinin kendini en çok gösterebildiği yayın organları dergi ve gazeteler olduğu için yazar ve düşünürlerimiz alanlarıyla ilgili eleştirel yazılarını dönemin dergi ve gazetelerinde yayımlamışlardır. Fakat 1910 yılına kadar adı *Tenkîd* veya *İntikâd* olan herhangi bir dergi veya gazetenin çıktığını bilmiyoruz. 1910 yılı geldiğinde ise (ulaşabildiğimiz kaynaklara göre) aynı yıl içinde biri *İntikâd* diğeri de *Tenkîd* adını taşıyan iki süreli yayının boy gösterdiği görülür.

Tenkîd'le aynı yıl içinde çıkmış olan ve *İntikâd* adını taşıyan süreli yayın gazetedir: "**İntikad**: Siyasî, edebî, iktisadî Osmanlı gazetesidir. Sâhib-i imtiyaz ve muharriri: Abdürrezzak. Arabî Sermuharriri: Mahmud Zeki. İstanbul. Resimli. (Haftada iki defa). 1910-, 1-. Türkçe-Arapça.."¹

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkılırsa *İntikâd* gazetesiyle aynı yıl içinde çıkmış olan *Tenkîd* adlı derginin bu adı taşıyan ilk "eleştiri" dergimiz olduğu anlaşılır. *Tenkîd*'i Bezmi Nusret (Kaygusuz) çıkarmıştır. Sadece altı sayı yayımlanabilmiş olan *Tenkîd*'in ilk sayısı 22 Mart 1326 (4 Nisan 1910)'da çıkmıştır. İkinci sayı 10 Nisan 1326 (23 Nisan 1910); üçüncü sayı 5 Mayıs 1326 (18 Mayıs 1910); dördüncü sayı 25 Mayıs 1326 (7 Haziran 1910); beşinci sayı 17 Haziran 1326 (30 Haziran 1910); altıncı sayı ise 10 Temmuz 1326 (23 Temmuz 1910) tarihinde çıkmıştır.

Dergi birçok ünlü edebiyatçıyı etrafında toplamıştır. O yıllarda *Servet-i Fünûn* ve *Resimli Kitap* gibi sadece birkaç önemli edebiyat dergisi vardır. Bezmi Nusret, hatıralarında anlattığına göre basın-yayın dünyasındaki bu boşluğu görerek, kendi başına, yir-

mi yaşında ve üstelik Mekteb-i Hukuk'ta öğrenciyken² dergi çıkarmak sevdasına düşmüş. Oğlunun her isteğini yapmaktan ve varını yoğunu oğlu için feda etmekten çekinmeyen babasının maddî yardımını temin ettikten sonra, Çemberlitaş'ın arkasında bulunan Kurşunlu Han'ın üst katını idarehane olarak belirlemiş ve gazetenin tab'ı için Çağaloğlu'nda yeni bir matbaa tesis etmiş bulunan Giritli Ahmet Saki Bey'le anlaşmış.³

Bezmi Nusret Kaygusuz "Bir Roman Gibi" adlı hatıratında *Tenkîd* ve eki *Hediye* hakkında birtakım kısa bilgiler vermekte ve şunları söylemektedir:

"Tenkid, Edebiyat-ı Cedide taraftarı idi... Tenkid'e "Hediye" namıyla bir ilave de refakat ederdi... Tenkid İdarehanesi birçok gençlerin, münevverlerin uğradığı, buluştuğu, yekdiğerleriyle görüştüğü bir mahaldi. Misafirhane vazifesini dahi görüyordu."⁴

Tenkîd'deki yazıların eleştirel karaktere sahip olması konusunda özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Zaten adı *Tenkîd* olan bir dergide de başka türlü hareket edilmesi pek doğru bir yöneliş olamazdı. O bakımdan dergide yer alan hemen bütün yazılar çeşitli açılardan eleştirel bakış açısına sahip yazılar olmuştur. Bunun yanı sıra derginin edebiyat ağırlıklı bir yönünün olmasından dolayı dergide şiir,⁵ hikâye ve edebî eleştirilere yer verildiği de görülür.

Dergide yer alan tenkidî yazılar ve yazarları hakkında genel olarak şunları söylemek mümkündür:

Abdülhak Hayri, "Bomba" başlıklı yazısında genç beyinler üzerinde kötü tesirlerini gördüğü Şair Celis'in şiirlerini; seçilen kelimeler, vezin ve mana bakımından ahenksiz bulduğu için şiddetle eleştirmektedir.⁶ Oysaki yine *Tenkîd* yazarlarından olan Baha Tevfik aynı şair hakkında *Felsefe-i Edebiyat ve Şair Celis* adlı bir kitap yazacak ve bu kitabında Şair Celis'i göklere çıkaracaktır.⁷

Ali Süha, "Uhuvvet, Adalet" başlıklı yazısında aktör Burhaneddin Bey'i seçtiği oyunlar açısından tenkit etmektedir. Söz gelişi aktör Burhan Bey'in en son oynadığı oyun Mis May'ın gûyâ hayât-ı milliyemizi anlatmak için yazdığı bir piyestir, ancak bu piyes her bakımdan bir faciadır. Bu eser bir piyesten ziyade, bir nutuk, bir konferans, bir kavgalar manzumesidir. Ali Süha'nın *Tenkîd*'deki ikinci ve son yazısı ise "Akşam" başlığını taşıyor. Bu yazı "akşam vakti üzerine" yazarın felsefî düşüncelerini ihtiva eden bir deneme mahiyetindedir.⁸

Tenkîd'in en dikkate değer yazıları Baha Tevfik'e aittir. Baha Tevfik⁹ II. Meşrutiyet devrinin çok yazmak, çok sayıda dergi ve gazete çıkarmak bakımından en çalışkan simalarından biridir. Yazarın *Tenkîd*'de üç yazısı yer alıyor. Birinci sayıda başlayıp ikinci sayıda biten "İntikâd" başlıklı yazısında Baha Tevfik "tenkid" in ne olup olmadığı üzerine düşüncelerini aktarıyor. Bu yazı Türk edebiyatında baştan sona tenkidin ne olup olmadığı üzerine yazılmış ilk yazılardan biridir. Baha Tevfik "İntikâd" da birçok aykırı görüşler serdetmektedir.¹⁰ Baha Tevfik'in ikinci yazısı "Hisler ve Fikirler" adındadır ve Raif Necdet (Kestelli)'nin "Hisler ve Fikirler" adını taşıyan eserinin eleştirisi¹¹ Yazarın üçüncü ve son yazısı ise yine iki sayıda bitirilmiş olan ve Ahmed Nebil'le birlikte yazmış olduğu "Osmanlı Edebiyatı"dır. Bu yazıdaki görüşler bütünüyle Baha Tevfik'e ait olsa gerek. Çünkü bu yazıdaki bütün görüşler aynen veya benzer şekilde yazarın diğer bazı yazı ve kitaplarında da yer almaktadır.¹²

Tenkîd mecmuasını çıkardığında Bezmi Nusret yirmi yaşındadır ve mecmuanın her sayısında bir yazısı veya mensur şiiri çıkmıştır.¹³ Bezmi Nusret'in birinci sayıdaki yazısı "Edebiyat Kenarında..." adını taşıyor ve yazının Mehmed Rauf'a ithaf edildiği görülüyor. Bezmi Nusret bu yazısında bazı Avrupa ülkeleriyle ülkemizdeki edebiyat dergiciliği, telif ücretleri meselesi, kitap okuma ve satış oranları hakkında çarpıcı bilgi ve yorumlar sunuyor:

"İspanya'nın payitahtında yüz otuz üç üsbûî, altı nîm mâhî, elli yedi şehri risâle-i edebiye neşr olunuyormuş.

Bu, öyle iken, ehemmiyetçe, azametçe, mâderiyette fâik olan şehrimizde, yazık ki, edebî gazeteler pek azdır, yazık ki, perî-i şi'r, o melîke-i hüsn; muhitimizin hâricindedir." (s. 13)

"İngiltere'de, Bari nâmında bir müellif; kitabının mazhar-ı makbûliyyet olması sayesinde, senevî yüz beş bin frank vâridât-ı sâfiye te'mîn edebilmiştir.

Fransa'da, edîb-i müdekkik Emile Zola'nın «Rome» ismindeki hikâye-i hikmeti, iki ay zarfında, seksen defa tab' olunarak, müşârünileyh yüz bin frank hâsılat bahş etmiştir.

Memleketimizde ise, bir bîçâre muharrir; senelerce yazacağı mevzuu düşünüyor, notlar tutuyor, vapurda, mesîrede bir cümlesini tashîh ediyor, lokantada aklına gelen bir şeyi ilâve etmek için, yemeğini terk ediyor, daima cinnet, daima belâ-ârâm-ı sa'y içindedir. Nihâyet müfid bir eser vücûda getiriyor, heyhât ki, zavallı adam sermâyesini bile alamıyor.

Geçenlerde Safvet Nezîhî biraderimiz, vaktiyle Zavallı Necdet'in, o fevkalâde eserin hakk-ı tefrika ve neşrini, İkdâm'ın sâhib-i imtiyâzına sekiz İngiliz lirasına, âh yâ Rabbim, yalnız sekiz İngiliz lirasına tevdi' ettiğini söylerken, fart-ı teessüründen tüylerim ürperdi." (s. 13-14)

Yazar, beşinci sayıda yayımlanan "Cerihalar" başlıklı yazısında ise Meşrutiyet'ten ümit ettiklerinin hiçbirinin gerçekleşmemiş olması üzerine yaşadığı hayal kırıklığı konusunda düşüncelerini aktarıyor ve şu iki sorunun cevabını arıyor: "1. Edebiyât-ı Cedîde ölmüş müdür? 2. Üdebâ-yı Cedîde hakîkten sönmüş müdür?" (s. 65-70)

Tenkîd'in en dikkat çekici yazarlarından bir diğeri de Doktor Abdullah Cevdet'tir. Yazarın altı sayı içinde dört yazısı yayımlanmıştır dergide.¹⁴ İkinci sayıdaki ilk yazıda sanatın sanat için mi, toplum için mi olması gerektiği sorusunu cevaplandırırken tenkidin ilgi alanı hakkında şu ilginç düşünciyi aktarır:

"Sokakları uyuz köpeklerle, fare, kedi, tavuk lâşeleriyle mâlî bir memlekette; telefonsuz, elektriksiz, şimendifersiz, fabrikasız, ticaretsiz, sanayisiz bir cemiyette şairlerin, muharrirlerin, münekkidlerin işleri Fransa ve İngiltere'deki hem-mesleklerinin işlerinden ayrı olmak lazım gelmez mi? Her şeyden evvel yaşamak lazım, maddeten yaşamak lazım. Dimağlar ne kadar mehit-i ulviyyat olursa olsun, gönülleri yine midelerindedir. Efkâr-ı münevvere ashabı mensub oldukları cemiyetin dimağları makamındadırlar. Midesi harâb bir vücudun, bir şahsiyyetin dimağı ne feyz gösterebilir? Anadolu aç ve çıplaktır. Rumeli nâr içinde ve muhtâc-ı nûrdur. Yemen'e ve Afrika-yı Osmânîye ve Türkiye'nin her tarafına mekâtib-i ibtidâiye muallimlerinden birer ordu sevk olunmalı. Bu, yapılabilir mi? Bu, yapılıyor mu? İşte «tenkîd»in en mutenâ bir mevzuu."¹⁵

Doktor Abdullah Cevdet'in *Tenkîd*'deki ikinci yazısı Girit meselesi hakkında, üçüncü yazısı medeniyet ve İstanbul sokaklarının köpeklerden temizlenmesi konularıyla hakkındadır. Dördüncü yazı ise ilmî bir kulübün üyesi tarafından verilmiş bir konferansın bir kısmının aktarılmasıdır.

Derginin dördüncü sayısında çıkan Mehmet Rauf'un "Bezmi Nusret Bey'e" başlıklı yazısında, yazarın edebiyata eski ilgisinin kalmadığını, hatta edebiyattan nefret etmeye başladığını söylediğine şahit oluyoruz. (s. 53-54.)

Tenkîd'de "Reftâr-ı Matbûât" başlığı altında geçmiş haftanın edebiyat ve sanat hadiselerinin eleştirileri yapılmıştır. F. Sâcit, "İntikâda Dâir" başlığı altında Baha Tevfik'in "İntikâd" yazısı hakkında karşı görüşlerini aktarmıştır. H. Nâzım, "Rübâb-ı Şikeste" başlıklı yazısında Tevfik Fikret'in bazı şiirlerini mevzu, üslup ve tarz-ı ifade açısından ele almış, eleştirmiştir. Mehmed Necîb edebiyatta gaye konusu üzerine düşüncelerini "Edebiyatta Gâye" başlığı altında sunmuştur. Ömer Seyfeddin'in "At" adlı hikâyesi, Refik Halid'in "Dua Gecesi" adlı hikâyesi de *Tenkîd*'de yer alan yazılardan bazıları.¹⁶

Dergideki diğer yazarlar ve yazılarının başlıkları ise şöyledir:

Fazıl Ahmed, "Terbiye-i Ahlâkiye", S. 3, s. 41-44. / Fehmi Râzî, "Prens'in Salonunda", S. 2, s. 12. / Hâmid Suphi, "Feryâd", S. 4, s. 59. / İlyas Macid, "Onun Gözleri", S. 1, s. 9-10; "Yarasalar", S. 3, s. 40-41. / Evliyâzâde Nâciye, "Bezmi Nusret Bey'e", S. 6, s. 81-83. / Râif Necdet, "Edebî Kırıntılar...", S. 5, s. 78-79. / Şehâbeddîn Süleymân, "Bilmece", S. 1, s. 9.

Tenkîd mecmuasının elimizdeki cildinin sonunda yer alan "Hediye" ünvanlı ek, mecmuanın okurlara hediyesidir. İki sayı ve her sayıda dörder sayfa olarak yayımlanmıştır. Bu "Hediye"lerde şu yazı ve şiirler yer almaktadır:

Numara 1: Ali Sühâ, "Hayât", s. 1; Celis, "Efsunlu Bir Cenâh", s. 2; İlyas Mâcid, "Ey Vatan", s. 2; Filibeli Nizamî, "Şebâb-ı Meftûr", s. 3; Mediha Güzîn, "Melâl-i Rûhum", s. 3; İsmail Hâmî¹⁷, "Leyâl-i Âfileden", s. 3; Hâşim Sâmî, "Nefha-i Tesliyet", s. 4; Ahmed Kemâl, "Âh, İntihâl!", s. 4.

Numara 2: Müstecâbîzâde İsmet, "İki Kıt'a", s. 5; İlyas Mâcid, "Âh Ey Arz", s. 5; Müstecâbîzâde İsmet, "İstişfâ", s. 5; Manastırlı Mehmed Emin, "Terlikler", s. 5-6; Aziz Neriman, "Tevdî'ât-ı Hissiyeh", s. 6; İsmail Zühtü, "Boyacı", s. 6-7; Ali Hıdır Emir, "Muhakeme-i Aşk", s. 7; M. Hâlid, "Yatak", s. 7-8; Mehmed Muhyiddin, "Seni Görmek", s. 8; Bezmi Nusret, "Buhrân", s. 8.

İşte, bu dergi, *Tenkîd*, yirmi yaşındaki bir üniversite öğrencisinin, yine kendisi gibi genç yaştaki arkadaşlarıyla birlikte çıkardığı bir dergi. Çalkantılı bir dönemde çıkmış olması çabuk kapanan dergiler safında yer almasına sebep olmuş. Her ne olursa olsun bu tür dergilerin en dikkat çekici yanı -kuşkusuz ki- edebiyatçılarımızın yazı ve şiirlerinin ilk yayımlarını görebilmektir. Bu ilk yayımları görme zevki, okumak ve yazmaktan alınan edebî zevkin önemli bir merhalesidir.

¹ Hasan Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, 1. c, Enformasyon ve

Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2000, s. 424. Bu sayfadaki bilgilerden *İntikâd*'ın 18 sayı çıktığı anlaşılmaktadır. (Derginin sayılarına ulaşma imkanı bulamadığımız için yayım tarihi hakkında bir bilgi edinemedik.)

² Ömer Faruk Huyugüzel, **İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000, s. 106.

³ Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, İhsan Gümüşayak Mat., İzmir 1955, s. 49. Ayrıca bk. Nâzım H. Polat, "Mecmuacılık Tarihimizden Kısa Bir Sahife: «Tenkid» ve İlâvesi: «Hediye»", **Kültür ve Sanat**, S. 20, Haziran 1983, s. 24.

⁴ Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, s. 49-50.

⁵ Bu şiirleri şöyle sıralayabiliriz: [Sayı 1: Mehmed Sa'dî, "Şûrezâr-ı Hayât", s. 5; Abdülhak Hayri, "Yalan", s. 9; Ethem Hidayet, "Maziye Karşı", s. 13.] - [Sayı 2: F., "Olimp'in Eteklerinde", s. 3; Ömer Seyfeddin, "Hicrân-ı Müzmin", s. 6-7; Tahsin Nahid, "Hayat Yolunda", s. 11-12.] - [Sayı 3: Fâik Âfî, "Kudret-i İntâkiyen", s. 35; Hüseyin Suâd, "Mest ü Müstağrak", s. 35; Hüseyin Suâd, "Rûh-ı Fuzûlî'ye", s. 37; Tahsin Nahid, "Mesâ-yı Bahâr", s. 44-45.] - [Sayı 4: Hüseyin Suâd, "Rü'yâ", s. 49; Fâik Âfî, "Bir Levha İçin", s. 51; H. Nâzım, "Nigâh-ı Pür-Heyecân", s. 51; Mehmed Sa'dî, "Halley'e Karşı", s. 55; Ahmed Kemâl, "Odam", s. 55.] - [Sayı 5: Hüseyin Suâd, "Çiçek Tarlası", s. 69; Fâik Âfî, "Yâdın", s. 73; Ömer Seyfeddin, "Hoş Bir Sadâ", s. 77.] - [Sayı 6: Abdülhak Hâmid, "Bir Sitâre Altında", s. 86; Fâik Âfî, "Leyâl-i Mahmûme", s. 92.]

⁶ Abdülhak Hayri, "Bomba", S. 2, s. 12-16.

⁷ Bk. Baha Tevfik, **Felsefe-i Edebiyyat ve Şair Celis**, Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi, İstanbul 1330.

⁸ Ali Süha, "Uhuvvet, Adalet", S. 1, s. 10-12; "Akşam", S. 2, s. 7.

⁹ II. Meşrutiyet'in ilânının hemen ardından hızlanan basın yayın faaliyetiyle Baha Tevfik, 6-7 sene gibi kısa bir devrede onlarca gazete-dergi çıkarmış, onlarcasının çıkmasına yardımcı olmuş, birçoklarına yazılarıyla katkıda bulunmuş, kurmuş olduğu kütüphanede (yayınevinde) dört yılda 12 adet kitap yayınlamış, basılan ve basılmayan, telif ve tercüme, tek başına veya ortak 17 kitap yazmış, hikâye, makale, tenkit gibi değişik türlerde ve alanlarda edebî ve felsefî yüzlerce yazı kaleme almış ateşli bir materyalist, gözü pek bir tenkitçi, yılmak nedir bilmez bir mücadelecidir. Baha Tevfik hakkında ayrıntılı bilgi için şu esere bakılabilir: Rıza Bağcı, **Baha Tevfik'in Hayatı Edebî ve Felsefî Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Kaynak Yay., İzmir 1996.

¹⁰ Bahâ Tevfik, "İntikâd", S. 1, s. 1-4; S. 2, s. 3-6. Not: Bu yazının tam metni için Hece'nin bu sayısındaki [Eleştiri Özel Sayısı] "Türk Edebiyatında 'Eleştiri' Başlıklı Bazı Metinler Hakkında Birkaç Söz" başlıklı yazımıza bakınız. (Baha Tevfik bu yazısını şu kitabına da almıştır: **Teceddüd-i İlmî ve Edebî**, Dersaadet Kütübhanesi, İstanbul, ts., s. 134-150.)

¹¹ Baha Tevfik, "Hisler ve Fikirler", S. 3, s. 37-40.

¹² Ahmet Nebil-Baha Tevfik, "Osmanlı Edebiyatı", S. 4, 25 Mayıs 1326/7 Haziran 1910, s. 54-57; Baha Tevfik-Ahmed Nebil, "Osmanlı Edebiyatı 2", S. 5, 17 Haziran 1326/30 Haziran 1910, s. 70-72. Baha Tevfik'in bu yazısındaki görüşlerinin benzerlerini şu yazılarında da bulmak mümkündür: "Edebiyat Katıyyen Muzırdır!", **Piyano**, S. 8, 4 Teşrinievvel 1326/17 Ekim 1910; S. 10, 18 Teşrinievvel 1326/31 Ekim 1910; "Musahabe-i Edebiye: Edebiyatımız", **Musavver Hâle**, S. 1, Kanunuevvel 1325/Arahk 1909, s. 25-26.

¹³ Bezmi Nusret, "Edebiyat Kenarında...", S. 1, s. 13-16; "Tûde-i Melâl", S. 2, s. 16; "Sınıfta", S. 3, s. 47; "Serâb", S. 4, s. 63; "Cerihalar", S. 5, s. 65-70; "Vatanım İçin", S. 6, s. 89-92.

¹⁴ Bu yazılar şunlardır: Doktor Abdullah Cevdet, "Bezmi Nusret Bey'e", S. 2, s. 1-3; "Girit ve Giritlerimiz", S. 3, s. 33-37; "Köpekler", S. 4, s. 49-53; "Bir Konferans'tan", S. 6, s. 87-89.

¹⁵ "Bezmi Nusret Bey'e", S. 2, s. 2.

¹⁶ Hakkı Târik, "Reftâr-ı Matbûât", S. 1, s. 6-9; S. 2, s. 7-11; S. 4, s. 58-62. Emin Lâmi', "Reftâr-ı Matbûât", S. 3, s. 45-47. / F. Sâcit, "İntikâda Dâir", S. 3, s. 48; S. 4, s. 62-64; S. 5, s. 79-80; S. 6, s. 93-95. / H. Nâzım, "Rübâb-ı Şikeste", S. 5, s. 73-78. / Mehmed Necîb, "Edebiyatta Gâye", S. 6, s. 83-86. / Ömer Seyfeddin, "At", S. 1, s. 5-6. / Refik Halid'in "Dua Gecesi", S. 1, s. 12.

¹⁷ "İsmail Hami Danişmend'in ilk eseri "Tenkid"de çıkmıştır. Bu gencin yüksek bir istidat taşıdığını daha o zaman takdir etmişim. Çok zeki ve sevimli bir çocuk idi. O sırada Mülkiye Mektebi'ne müdavimdi. Şimdi ciddî ve esaslı birçok eserin müellifidir." Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, s. 52.